

Юридичні науки

УДК 343.982.342

Барков Сергій Євгенович

*старший судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Барков Сергей Евгеньевич

*старший судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований
отдела криминалистических видов исследований
Харьковский научно-исследовательский
экспертно-криминалистический центр
Министерства внутренних дел Украины*

Barkov Sergiy

*Senior Forensic Expert in the Field of Fingerprint Research of the
Forensic Research Department
Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine*

Чернонос Дмитро Валерійович

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Чернонос Дмитрий Валерьевич

*главный судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований
отдела криминалистических видов исследований
Харьковский научно-исследовательский
экспертно-криминалистический центр
Министерства внутренних дел Украины*

Chernonos Dmitro

Chief Forensic Expert in the Field of Fingerprint Research of the
Forensic Research Department
Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine

**ОСОБЛИВОСТІ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ТРУПІВ З ОЗНАКАМИ
ГНИЛІСНИХ ЗМІН
ОСОБЕННОСТИ ДАКТИЛОСКОПИРОВАНИЯ ТРУПОВ С
ПРИЗНАКАМИ ГНИЛОСТНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ
FEATURES OF DUTYCLOSIFICATION OF BRANCHES WITH
CHARACTERISTICS CHANGES**

***Анотація.** В статті розглянуто особливості дактилоскопіювання трупів з ознаками гнилісних змін, розроблені рекомендації по ідентифікації осіб невпізнаних трупів і вдосконалення методики дактилоскопіювання осіб невпізнаних трупів, які перебувають в стадії гнилісних змін.*

***Ключові слова:** дактилоскопіювання невпізнаних трупів, гнилісні зміни, встановлення особи невпізаного трупа, епідерміс, розкриття злочинів.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены особенности дактилоскопирование трупов с признаками гниlostных изменений, разработаны рекомендации по идентификации лиц неопознанных трупов и совершенствования методики дактилоскопирование лиц неопознанных трупов, находящихся в стадии гниlostных изменений.*

***Ключевые слова:** дактилоскопирование неопознанных трупов, гниlostные изменения, установления личности неопознанного трупа, эпидермис, раскрытие преступлений.*

Summary. The article discusses the features of fingerprinting of corpses with signs of putrefaction, developed recommendations for identifying persons of unidentified corpses and improving the technique of fingerprinting persons of unidentified corpses who are in the stage of putrefactive changes.

Key words: fingerprinting of unidentified corpses, putrefactive changes, identification of an unidentified corpse, epidermis, crime detection.

Постановка проблеми. В умовах негативних чинників розвитку сучасного суспільства, частішають випадки виявлення трупів невідомих осіб з ознаками насильницької смерті, а також виявлення трупів, які не підпадають під умовну категорію «кримінальний», а саме особи, які добровільно вчинили суїцид або пішли з життя за природних умов, які нерідко виявляють не в перший день і навіть не в перший тиждень після виявлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток криміналістичної науки, а поряд з нею і криміналістичної техніки не стоять на місці. Одним з поширених в світі методів ідентифікації особи, і зокрема в Україні, є дактилоскопіювання осіб. У практичній діяльності правоохоронних органів часто виникають ситуації, пов'язані з виявленням трупів, що потребують дактилоскопіювання для встановлення особи, з'ясування причин та обставин смерті, розкриття злочину. На сьогоднішній день існують розроблені методичні рекомендації по дактилоскопіюванню осіб невідомих трупів (Кисин М.В. Дактилоскопирование трупов с измененными кожными покровами (экспериментальное исследование) : дис. канд. мед. наук. — Харьков, 1962.), які впроваджуються правоохоронними органами при проведенні дактилоскопіювання осіб невідомих трупів.

Метою даної статті є розгляд особливостей дактилоскопіювання осіб невідомих трупів з ознаками гнилісних змін, розробки рекомендацій та

вдосконалення методики дактилоскопіювання осіб невідомих трупів з ознаками гнилісних змін.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що шкірні узорни людини є однією з морфологічних характеристик, вони суворо індивідуальні і неповторні, мають спадково обумовлений характер, що не змінюється з віком і не схильні до впливів зовнішнього середовища.

Тому першочерговим завданням після виявлення невідомого трупа є встановлення його особи, без чого неможливо швидко і ефективно розкриття злочину. Як відомо, з метою ідентифікації особи і ототожнення слідів пальців рук, які виявлені на знаряддях злочину, широко використовують дактилоскопічні дослідження. При цьому нерідко виникає необхідність дактилоскопіювання не тільки живих осіб, а й трупів, які зазнали значних посмертних змін: гнилісному розкладанню, муміфікації і т.д. Зазначені трупні зміни повністю виключають можливість зняття придатних для дослідження відбитків звичайним способом, що вимагає попередньої обробки рук для повернення тканинам нігтьових фаланг необхідної пружності та еластичності [1].

Дактилоскопіювання трупів в значній мірі відрізняється від дактилоскопіювання живих осіб. Пояснюється це тим, що через деякий час після настання смерті в м'яких тканинах пальців трупа відбуваються зміни, що ускладнюють дактилоскопіювання прийнятими для живих осіб способами, а іноді роблять його неможливим. Прийоми дактилоскопіювання трупів за ступенем складності поділяють: на прості (незабаром після настання смерті), середні (труп знаходиться в стадії трупного задубіння) і складні (труп піддався руйнуванню, гниттю або мацерації).

Працівники слідчих органів і карного розшуку, при необхідності, можуть самостійно дактилоскопіювати труп на перших двох стадіях стану трупа [2].

При розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з виявленням невідомих трупів в стані гнилісних змін або розчленованих останків (при наявності, наприклад, тільки верхніх кінцівок), основна складність роботи полягає не тільки у визначенні обставин загибелі, характеру пошкоджень, механізму впливу знаряддя вбивства, а й у встановленні особи трупа.

У таких ситуаціях на початковому етапі розслідування слідчий позбавлений в повній мірі об'єктивного висунення і перевірки версій про скоєний акт (вбивство, нещасний випадок або самогубство), поки не буде встановлена особа трупа. Відсутність даних про особу потерпілого зобов'язує слідчого проявити максимум уваги до виявлення і фіксації тих ознак трупа (або його частин), одягу та інших виявлених речей, які можуть бути використані для побудови версій про те, що трапилося і для ідентифікації його особи.

Одним з найбільш надійних і оперативних способів експертного ототожнення особи трупа є його ідентифікація за папілярними узорами.

Відзначаючи важливість цієї задачі, зазначимо, що встановлення особи вбитого має бути першочерговим завданням слідчого у справах про вбивства при виявленні невідомих або розчленованих трупів.

На практиці методика дактилоскопіювання пальців рук, які перебувають в стадії пізніх гнилісних змін, не використовується за низкою обставин. Однією з таких обставин є відсутність як відомчих, так і міжвідомчих нормативних актів (в тому числі з підрозділами судово-медичної експертизи (далі - СМЕ)), які б функціонально закріплювали проведення відповідного дослідження. Наявні в літературі рекомендації, з одного боку, методично недосконалі, а з іншого боку, не є обов'язковими ні для працівників судової медицини, ні для співробітників органів внутрішніх справ.

Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України визначає: «Організація дактилоскопіювання невідомих трупів покладається на підрозділи карного розшуку із залученням при необхідності фахівців Експертної служби МВС України та бюро судово-медичної експертизи, відповідно до нормативно-правових актів [3]. Але це узагальнене визначення не зобов'язує виконувати чіткий алгоритм дій з метою проведення найбільш якісного дактилоскопіювання трупів. У той же час дактилоскопічна інформація на сучасному етапі розвитку суспільства залишається одним з найнадійніших і дієвих методів ідентифікації особи. Тому аналіз існуючих прийомів отримання придатних для ідентифікації особи відбитків пальців (деформованих або змінених внаслідок трупних явищ: висихання, трупного задубіння, гниття, муміфікації і т. д.) досить актуальне.

В цілому вибір способу отримання відбитків пальців є принциповим питанням, рішення якого безпосередньо залежить від виду і ступеня конфігурації шкірного покриву долонної частини кистей рук. Безперечно, обраний спосіб повинен забезпечувати не тільки отримання точних відбитків пальців на папері в реальному масштабі і надалі спростити роботу з ними, але і не привести до знищення оригіналу об'єкта дослідження.

Слід зазначити, що уявна простота отримання відбитків пальців нерідко заводить у «глухий кут» як судово-медичного працівника, так і експерта-криміналіста, бо вимагає ретельного дотримання певних вимог, практичних заходів і відповідних критеріїв, пов'язаних з цим процесом (посуд, реактиви, полімери, освітлення та ін.). Роботу з підготовки до дактилоскопіювання трупів потрібно проводити в тісній взаємодії зі слідчим, співробітниками карного розшуку, а при необхідності - біологами, антропологами і іншими фахівцями. Як уже зазначалося, для проведення дактилоскопіювання трупів бажано залучення судово-

медичних фахівців, які володіють усіма необхідними для цього навичками і здатні отримати найбільш якісні зразки відбитків пальців рук або долонь (хоча сучасна нормативна база цього не передбачає).

У практиці дактилоскопіювання гнилісно змінених трупів зустрічаються випадки, коли при відносно хорошому стані епідермісу нігтьових фаланг пальців рук, він частково відшарований від дерми і має при цьому розриви. У таких випадках зазвичай доводиться поміщати пальці в теплу воду або використовувати інші методи для повного відшарування епідермісу, а потім отримувати відбитки безпосередньо з дерми. Зазвичай це вимагає значних витрат часу. При цьому, продовжується подальше гниття, і результати дактилоскопіювання погіршуються.

Можливий і такий спосіб усунення розривів епідермісу, коли відшаровані ділянки епідермісу піднімають пінцетом, при необхідності обережно очищають від забруднень, промивають водою, сушать і знежирюють (знежирювати можна спиртом, ефіром, етилацетатом, в крайньому випадку - ацетоном). На дерму або внутрішню поверхню епідермісу наносять тонкий шар клею ПВА і витримують від 5 сек до 1 хв. (час витримки залежить від температури повітря, стану пальця. Потім притискають відшаровані шматки епідермісу до дерми до їх точного збігу по лініях розриву і витримують 3-5 сек, після чого одразу ж отримують відбитки звичайним способом (інакше через 5-10 хв через просочування вологи через дерму підклеєні клапти знову починають відшаровуватися).

Як правило, цього часу цілком достатньо для отримання відбитків. Слід зазначити, що пріоритет в розробці основ першої методики по дактилоскопіюванню пальців рук невідомих трупів належить М.В. Кісіну і В.А. Снеткову. Але рекомендації, запропоновані автором, хоча і носили науково-практичний характер, але в них не було визначений конкретний виконавець. Через 17 років з моменту опублікування першого методичного

листа М.В. Кісіна, співробітники управління з розслідування вбивств відзначали: «Як показує дослідження слідчої практики, не всі судові лікарі на місцях знайомі з даним листом, і це призводить до серйозних промахів. Так, пальці, які необхідно обробити, опускають у формалін, який остаточно знищує папілярні візерунки. Через незнання методики в деяких випадках взагалі відмовлялись від дактилоскопування трупів, тоді як така можливість є.

Аналізуючи рекомендації М.В. Кісіна, В.А. Снеткова та інших вчених, а також досвід практичної діяльності, можна сформулювати наступні методологічні положення.

1. У разі, коли епідерміс добре зберігся, дактилоскопіювання може проводитися фахівцем наступним чином:

- руки трупа протирають ватним тампоном, змоченим в спирті (одеколон, скипидарі, гасі або бензині), витирають насухо;
- з аркуша білого паперу (краще - з бланка дактилоскопічної карти) вирізають 10 листків прямокутної форми розміром трохи більше відповідних місць для прокатки відбитків пальців на бланку дактилоскопічної карти;
- кожен листок призначається для відібрання одного відбитка, на зворотному боці кожного листка вказують найменування руки і пальці;
- кожен палець трупа фарбують фарбою за допомогою дактилоскопічного валика;
- щоб уникнути зсуву паперу, під кожен листок підкладають будь-який предмет прямокутної форми відповідного розміру, наприклад, сірникову коробку, після чого прокочують листок навколо відповідного пальця трупа;

- отримані відбитки акуратно обрізають, прибираючи зайвий папір, і наклеюють на відповідні місця дактилоскопічної або пізнавальної карти;
- щоб не переплутати черговість пальців, треба заздалегідь помітити на звороті кожного прямокутника найменування руки і пальці і ретельно перевіряти правильність наклейки листків на бланк відповідно до цих позначками;
- для дактилоскопіювання може застосовуватися спеціальне пристосування для дактилоскопування трупів;
- дактилоскопічна карта виготовляється в двох примірниках (якщо це можливо).

2. У разі, якщо відбитки пальців рук невідомого трупа, отримані на місці події, непридатні для ідентифікації, після застосування фахівцем в галузі судової медицини спеціальних методів обробки пальців рук слід сфотографувати папілярні візерунки нігтьових фаланг і долонних поверхонь рук невідомого трупа.

3. Якщо епідерміс пошкоджений в результаті тривалого перебування у воді, гнилісних змін, висихання і здійснити дактилоскопію звичайним способом неможливо, криміналіст фотографує папілярні візерунки нігтьових фаланг і долонних поверхонь рук невідомого трупа з метою фіксації причини неможливості проведення дактилоскопіювання на місці.

Безпосередню роботу по дактилоскопіюванню невідомого трупа необхідно доручити фахівцеві в області судової медицини, який, застосувавши спеціальні методики відновлення шкірного покриву пальців і долонь рук і підготувавши їх до дактилоскопіювання, може отримати відбитки папілярних узорів. Для цього після розтину трупа кисті рук відчленюються на рівні лучезап'ясного суглоба і поміщаються в трилітрову банку з водою так, щоб долоні поверхні не торкалися стінок. Банка

закривається, опечатується і відразу ж прямує в лабораторію для дактилоскопування. Не можна тривалий час зберігати кисті на повітрі, відчленовані пальці кисті фіксують рідинами (формаліном, спиртом), обробляти їх сіллю. Це ускладнить дактилоскопіювання або зробить його неможливим.

4. При пошкодженні зовнішньої поверхні епідермісу відбитки можна отримати з внутрішньої його поверхні або з дерми, для чого проводять штучну мацерацію в воді (можна на водяній бані при $+ 40-50^{\circ} \text{C}$) до повного відділення епідермісу з поверхні пальців. Мацерація триває кілька діб. При частковому відшаруванні тканини можна намагатися відокремити епідерміс, так як неминуче будуть пошкоджені його шари і на дермі залишаться ділянки без папілярних узорів. Іноді папілярний малюнок найкраще зберігається на внутрішній поверхні відшарованого епідермісу. У цих випадках можна, обережно вивернувши епідерміс і зміцнивши його на власному пальці за допомогою клейкої стрічки, провести дактилоскопування звичайним способом.

При наявності змін (гнилісних, механічних, термічних або хімічних), що не дозволяють дактилоскопіювати всі пальці і долоні невпізнаного трупа, після застосування спеціальних методів обробки рук невпізнаного трупа, проводять фотозйомку тих пальців і долонь рук, на яких проглядаються папілярні візерунки.

Кисті без епідермісу (спеціально оброблені або витягнуті з води) мають занадто м'яку консистенцію, що ускладнює дактилоскопування. Для ущільнення подушечок пальців (попередньо начисто промитих в проточній воді) і посилення рельєфного візерунка їх по черзі занурюють в нагрітий до $110-130^{\circ}$ технічний жир або кісткове масло на 5-10-15 секунд або в мильний концентрований розчин приблизно на такий же час. При цьому періодично необхідно пробувати пружність тканин на дотик до отримання природної щільності. Потім, видаливши масло ефіром, сухі пальці

прокочують по склу з нанесеним тонким шаром чорної друкарської фарби і роблять відбитки на білому папері.

Для попереднього розм'якшення і відновлення муміфікованих пальців після промивання пензля поміщають на 1-2 години в мильну воду при температурі 50-60 °, потім на кілька діб - в 3% -вий водний розчин сульфату натрію або воду. Для набухання колагенових волокон можна використовувати 3-5% -вий розчин оцтової кислоти. Після досягнення необхідної форми і розмірів пальці промивають в проточній воді і проводять дактилоскопіювання.

В слідчо-криміналістичній практиці є випадок, коли у 2011 році до Симферопольського райвідділу внутрішніх справ, надійшло повідомлення про те, що 16.10.2011 р близько 12:30 виявлено труп невідомого чоловіка в лісосмузі. В результаті виїзду слідчо-оперативної групи на місце події було встановлено, що виявлено труп невстановленого чоловіка віком 30-40 років в стані гнилісних змін (давність - 2-3 місяці). Кисть правої руки трупа повністю розклалася, кисть лівої руки піддалася гнилісним змінам і непридатна для дактилоскопіювання. За попередніми висновками СМЕ встановлено, що смерть потерпілого настала в результаті вогнепальних поранень голови та грудної клітини. Проведені оперативно-розшукові заходи не дозволили встановити особу трупа чоловіка. Після розтину трупа було проведено відсікання кисті лівої руки. Її помістили в спеціальний розчин, а труп невідомого чоловіка чини поховали. Протягом двох місяців співробітники карного розшуку спільно з судово-медичними експертами неодноразово витягували кисть з розчину з метою проведення її дактилоскопування, однак зовнішня поверхня шкірного покриву кисті ніяк не покращує, і здійснити дактилоскопію не представлялось можливим. Для надання практичної допомоги в дактилоскопіюванні кисті лівої руки трупа невідомого чоловіка в прибули експерти Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру. В ході огляду кисті вони переконалися в тому,

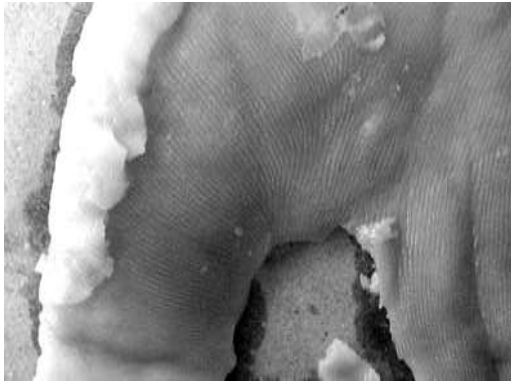
що папілярні візерунки на пальцях руки не проглядаються, шар епідермісу зазнав значних гнилісних змін, в зв'язку з чим провести дактилоскопіювання не надається можливим. На долонній поверхні руки папілярні візерунки проглядались слабо і фотофіксація їх була ускладнена в зв'язку зі здуттям епідермісу шкірного покриву.

Експерти сектора дактилоскопічних досліджень НДЕКЦ вирішили спробувати провести фіксацію або дактилоскопіювання шару дерми шкірного покриву, з огляду на те, що шар епідермісу формується на основі структури дерми шкірного покриву. Для цього був запрошений судово-медичний експерт, який зробив відділення епідермісу спільно з дермою від долонньої поверхні руки трупа. Після цього стало ясно, що шар дерми залишився практично незмінним і в зв'язку з цим придатним для проведення дактилоскопіювання та фотофіксації папілярних узорів.

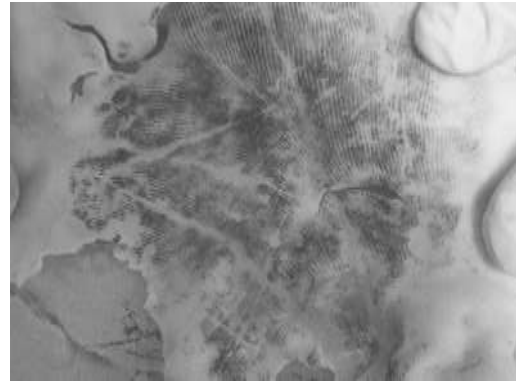
Для зручності фотофіксації і дактилоскопіювання епідерміс долонньої поверхні руки був відділений від дерми і на їх поверхні було нанесений барвник чорного кольору. Після цього на двох фрагментах паперу білого кольору були зроблені відбитки внутрішньої поверхні епідермісу і шару дерми долонній поверхні лівої руки трупа і оформлена дактилокарта на невпізнаний труп.



Рис. 1. Загальний вигляд кисті лівої руки трупа невстановленого чоловіка



**Рис. 2. Детальний вигляд стану
дерми шкірного покриву
поверхні долоні лівої руки
трупа при відділенні епідермісу**



**Рис. 2. Детальний вигляд стану
епідермісу шкірного покриву
поверхні долоні лівої руки
трупа при формуванні відбитка**

Висновки. Таким чином, в разі виявлення невпізнаного трупа успіх його оперативного впізнання і розкриття злочину при наявності ознак насильницької смерті велике значення має якість і повнота фіксації місця виявлення невпізнаного трупа; його пози і локалізації; розташування різних слідів і об'єктів щодо трупа і на трупі; стану одягу, взуття та інших предметів; характер спричинених поранень; наявності трупних змін. Комплексне використання інформації про особливості опису зовнішності невпізнаного трупа, його фотофіксації, дактилоскопіювання, а також про можливості ідентифікації невпізнаного трупа і проведення експертиз забезпечить ефективність огляду місця події при виявленні невпізнаного трупа.

Література

1. Дмитриева, Т.Ф.. Тактика и методика расследования насильственных преступлений : учебное пособие / Т.Ф. Дмитриева, И.А. Алхимина. Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. 380 с. 2016. URL: <https://pravo.studio/kriminalisticheskaya-taktika/osobennosti-daktiloskopirovaniya-neopoznannogo-75126.html> (дата звернення 21.08.2019).

2. Дактилоскопирование трупов. URL: <http://crimlib.info> (дата звернення 28.08.2019).
3. Наказ МВС України від 11.09.2001 №785 Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01> (дата звернення 16.09.2019).